

Firengî Mahal ulemâsı aynı zamanda yazdıkları eserlerle çok meşhur olmuşlardır. Meselâ Abdülhay el-Leknevî'nin kitapları ve fetvaları (bk. MECMÛA-i FETA-VÂ) bugün dahi Güney Asya müslümanları için vazgeçilmez birer kaynaktır. Yine Firengî Mahal'in en önemli temsilcilerinden olan Mevlânâ Abdülbârî (Kıyâ-müddin Muhammed), aktif siyasî hayatının yanı sıra yazdığı irili ufaklı 111 eserle dikkat çekmektedir. Abdülbârî ayrıca Firengî Mahal'in kurumlaşmasını da gerçekleştiren kişidir. 1905'te tesis ettiği Medrese Âliye Nizâmiye (Medresetü'n-Nizâmiyye) ile Firengî Mahal eğitimi bir sisteme oturtmuş ve bu medrese 1960'lara kadar faaliyet göstermiştir. Firengî Mahalliler Hindistan müslümanlarının siyasî mücadelelerinde de ön saflarda yer almışlardır. Bu arada XX. yüzyılın ilk çeyreğinde Osmanlı davasının savunuculuğunu üstlenmişler ve bütün Güney Asya'daki geniş bağlantılarının yardımıyla özellikle Hindistan Hilâfet Hareketi sırasında çok aktif rol oynamışlardır. Esasen Firengî Mahalliler, siyasî faaliyetleri ve kimlikleri itibariyle Hindistan'daki dinî tedarikat ekolleri içerisinde en fazla dikkat çekenler arasında yer almışlardır.

XX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren hem Pakistan'ın kuruluşuyla ilmi kadronun bir kısmının Hindistan'dan ayrılması, hem de dinî eğitim anlayışının değişmesi Dârü'lulûm-i Firengî Mahal üzerinde etkisini hissettirmiş ve müessesesi eski önem ve canlılığını kaybetmiştir. Bununla birlikte Hindistan'ın özellikle son iki asırlık ilim, kültür ve siyaset tarihinde oynadığı rol her zaman için önemini koruyacaktır.

BİBLİYOGRAFYA :

Şiblî Nu'mânî, *Maḳālât, A'zamgarh* 1955, s. 91-123; P. Hardy, *The Muslims of British India*, Cambridge 1972, s. 114, 173; Mujeeb Ashraf, *Muslim Attitudes towards British Rule and Western Culture in India*, Delhi 1982, s. 249, 251; B. D. Metcalf, *Islamic Revival in British India: Deoband, 1860-1900*, Princeton 1982, s. 29-35; G. Minault, *The Khilafat Movement*, New York 1982, s. 32-38; M. Mujeeb, *The Indian Muslims*, New Delhi 1985, s. 407-408; Azmi Özcan, *Pan-Islamizm: Osmanlı Devleti, Hindistan Müslümanları ve İngiltere (1877-1914)*, İstanbul 1992, s. 196-198, 224-227; a.mlf., "Dârü'lulûm", *DİA*, VIII, 553; A. S. Bazmee Ansari, "Dâr al-'ulûm", *EI²* (İng.), II, 132; a.mlf., "Dârü'lulûm", *İDMİ*, IX, 132; F. C. R. Robinson, "Farangî Maḳall", *EI² Suppl.* (İng.), s. 292-294.

AZMİ ÖZCAN

FİRENKÇİN

(فرنگچین)

Türk müsikisi usullerinden.

On iki zamanlı bir küçük usul olup iki tane üç zaman ile üç tane iki zamanın, yani iki semâi ve üç nîm-sofyan usulünün birleşmesinden meydana gelmiştir. 12/8'lik birinci ve 12/4'lük ikinci mertebeleri kullanılmıştır. Bunlardan ikinci mertebesi nisbeten ağır olduğu için usulün son nîm-sofyanı vevlelendirilerek vurulabilir. Şematik gösterilişi yukarıdadır.

Bu usulün meydana getirilişi hususunda Rauf Yektâ Bey Zekâi Dede'den naklen şu bilgileri vermektedir: "Fransa Kralı I. François, 1543 yılında Kanûnî Sultan Süleyman'a devrin usta müsikîşinaslarından müteşekkil bir orkestra göndermiştir. Bu orkestranın sarayda verdiği konserler esnasında eserlerden birinin usulü padişah tarafından çok beğenilmiş ve Türk müsikîşinaslarının da bu ritimde eser bestelemesi istenmiştir. İsmi bilinmeyen bir müsikîşinas da frenkçin adıyla düzenlediği bu usulde eserler bestelemiştir." Ancak Mehmet Suphi Ezgi, firenkçin ve firengî fer' usullerinin Fâtiḥ Sultan Mehmed'den sonra icat edilmiş olabileceğini ifade etmektedir.

Çok az kullanılan firenkçin usulüyle daha çok peşrev ve bestelerle bazı Mevlî âyinlerinin üçüncü selâmları ölçülmüştür.

BİBLİYOGRAFYA :

Kantemiroğlu, *İlmü'l-müsikî*, I, 167; Ezgi, *Türk Müsikisi*, II, 48-49; V, 283; Özkan, *TMNU*, s. 626-627; Rauf Yekta, *Türk Müsikisi*, s. 116-117; Arel, *Türk Müsikisi*, s. 109-111; Sadettin Heper, "Türk Müsikisinde Usuller", *MM*, sy. 345 (1978), s. 12.

İSMAİL HAKKI ÖZKAN

FİRİŞTE

(فرشته)

Muhammed Kâsım Hindûşâh
b. Gulâm Alî el-Esterâbâdî
(ö. 1033/1623 [?])

Gülşen-i İbrâhîmî adlı

Farsça eseriyle meşhur olan tarihçi.

960'ta (1553) doğduğu tahmin edilmektedir. Esterâbâd'dan Hindistan'a göç edip Ahmednagar'a yerleşen bir ailenin çocuğudur. Garîbân veya Garîbzâde lakabıyla da anılır. Eserlerinde ailesi ve kendisi hakkında fazla bilgi vermeyen Firişte'nin babası Gulâm Ali Hindûşâh el-Esterâbâdî âlim bir kişiydi. Firişte Hindistan'da Şeyh Muhammed el-Mısrî ve Ahmed b. Nasrullah es-Sindî gibi meşhur âlimlerden ders okudu.

Genç yaşta Ahmednagar hâkimi Murtaza Nizamşah'ın (1565-1588) hizmetine giren Firişte onun saray muhafızları arasında yer aldı. Başvezir Mirza Han, Bîcâpûr saltanat nâibi Dilâver Han ile birlikte Murtaza Nizamşah'ı tahttan indirmeye kalkıştığı zaman durumun ciddiye netini anlayan Firişte, Murtaza Nizamşah'a saraydan uzaklaşmasını tavsiye etmiş ve hükümdar onu dinlemedi ve muhalifleri tarafından öldürüldü. Firişte ise eski arkadaşı olan Murtaza Nizamşah'ın oğlu Mirân Hüseyin sayesinde hayatını kurtarabildi. Ancak onun da kısa bir müddet sonra öldürülmesi üzerine buradan ayrılarak Bîcâpûr'a gitti (1589) ve Bîcâpûr hâkimi II. İbrâhîm Âdilşah'ın hizmetine girdi. Cihangir'in saltanatının başlarında II. İbrâhîm Âdilşah'ın elçisi olarak Lahor'a giden Firişte'nin bundan sonraki hayatı hakkında bilgi yoktur. Eserinde, Bahadır Han Fârûkî'nin 1033 (1623) yılında ölümüyle ilgili olarak geçen bir kayıt eğer daha sonra ilâve edilmişse onun bu tarihte hayatta olduğunu gösterir.

Eserleri. 1. *Gülşen-i İbrâhîmî* (*Târîh-i Firişte*). II. İbrâhim Âdilşah, Mîrhând'ın *Ravzatü's-şafâ*² adlı eserinin bir nüshasını Firişte'ye vererek Hindistan'ın geniş bir tarihini yazılmasını çok arzu ettiğini, daha önce kimsenin bu işe girişmediğini, Nizâmeddin Ahmed Herrevî'nin *Tabakât-ı Ekberî*'sinin yetersiz kaldığını ve orada Dekken'e fazla yer ayrılmadığını söyleyip böyle bir eser yazması için onu teşvik etmiş, Firişte de otuz iki kadar eserden faydalanmak suretiyle *Gülşen-i İbrâhîmî*'yi kaleme almıştır. Müellif eserinde esas itibarıyla tarihî kaynaklardan pek çok iktibasta bulunmuş, bu arada şifahî rivayetlere de yer vermiştir. Tuğluklular'ın menşei hakkındaki görüşleri bu şahsî tahkiklerine dayanır. Ancak Firişte'nin bazı hususları değerlendirmede tenkidî kavrayıştan mahrum olduğu görülür. Nitekim Bîcâpûr hâkimi ve hânedanın kurucusu Yûsuf Âdilşah'ın Osmanlı hânedanına mensup olduğuna dair yanlış bilgiyi aynen aktarmıştır. Eserde ayrıca birçok coğrafi hataya rastlanır. Ancak Hindistan tarihini yazarken eski Hindû racalarından başlaması geniş bir tarihçilik anlayışına sahip olduğunu gösterir. Eser, Hindistan'daki müslüman hâkimiyetinin tarihî gelişimini anlatan değerli bir kaynaktır. Nitekim yeni bulunan bazı kitâbe ve paralar onun yazdıklarının güvenilir olduğunu ortaya koymuştur. Bununla birlikte verilen bilgiler dikkatle ayıklanarak kullanılmalıdır. Mükemmel bir tarih şuuru-na sahip olan Firişte sadece siyasî olayları yazmayı hedeflemişse de eserinde yer yer dinî ve kültürel hayat hakkında bazı bilgiler vermiştir. Sade bir üslûpla kaleme alınan eserin günümüze ulaşan erken tarihli iki nüshası mevcuttur. Bunlardan biri 1015 (1606-1607) yılında istinsah edilmiş olup *Gülşen-i İbrâhîmî* adını taşır. *Târîh-i Nevresnâme* adıyla istinsah edilen öbür nüsha ise 1018 (1609-10) tarihlidir (eserin yazma nüshaları için bk. Storey, I/1, s. 446-448). *Gülşen-i İbrâhîmî* bir mukaddime, on iki kısım (makale) ve bir hâtimedden meydana gelmiştir. Mukaddimede Hindûlar'ın inançları, ilk racalar ve İslâmiyet'in Hindistan'a girmesi üzerinde durulur. Asıl eserde Lahor'daki Gazne, Delhi, Dekken, Gucerât, Mâlvâ, Burhânpûr, Bengal, Sind ve Mûltan sultanları, Sind, Keşmir ve Malabar emîrleriyle Hint velîleri anlatılır. Hâtimedde ise Hindistan coğrafyası, iklimi vb. hakkında genel bilgiler verilir. *Târîh-i Firişte* kısmen veya tam olarak birkaç defa basılmıştır (nşr. J. Briggs — Mîr

Khairât Ali Khân, Bombay-Poona 1831-1832; Lucknow 1864-1865; hatalı ve noksan olarak İngilizce trc. J. Briggs, *History of the Rise of the Mahomedan Power in India, till the Year A. D. 1612*, London 1829; Urduca nşr. Fidâ Ali Tâlib, I-IV, Haydarâbâd 1926-1932 ve Abdülhay Hoca, I-II, Lahor, ts.). 2. *İhtiyârât-ı Kâsımî* (*Destûrû'l-eṭṭibbâ*). Hint tıbbıyla ilgili olan bu eser bir mukaddime, üç bölüm ve bir hâtimedden ibarettir (yazmaları için bk. Rieu, *Suppl.*, s. 113-114). 3. *Muhtaşar-ı Besâtî'nü'l-üns*. İhtiyârüddin ed-Dihlevî'nin *Besâtî'nü'l-üns* adlı eserinin özetidir (Abdülhay el-Hasenî, V, 397).

BİBLİYOGRAFYA :

H. M. Elliot, *Bibliographical Index to the Historians of Muhammadan India*, Calcutta 1849, s. 310-339; a.mlf. — J. Dowson, *The History of India, as Told by Its Own Historians*, Delhi 1990, VI, 206-236; J. Mohl, *Journal des savants*, Paris 1840, s. 212-226, 354-372, 392-403; Rieu, *Catalogue of the Persian Manuscripts*, I, 225-226; *Suppl.*, s. 113-114; Ethé, *Catalogue of the Persian Manuscripts*, s. 113-117, 1267-1268; Abdülhay el-Hasenî, *Nüzhetü'l-ḥavâṭir*, V, 396-397; Storey, *Persian Literature*, I/1, s. 442-450; Safâ, *Edebiyyât*, V/3, s. 1709-1711; Ahmed-i Gülçîn-i Meânî, *Târîh-i Tezkirehâ-yı Fârisî*, Tahran 1350 hş., II, 732-733; Gholam Rasul, *The Origin and Development of Muslim Historiography*, Dacca 1984, s. 111-114; T. W. Haig, "Firişte", *IA*, IV, 651-652; P. Hardy, "Firišta", *El²* (İng.), II, 921-923.

K. A. NIZAMI

FİRİŞTEOĞLU, Abdüllatif

(bk. İBN MELEK).

FİRİŞTEOĞLU, Abdülmecid

(ö. 864/1459-60)

Hurûfliğin

Anadolu ve Rumeli'de yayılmasında büyük rolü olan müellif.

İzmir'in Tire kazasında doğdu. Hayatı hakkındaki bilgiler oldukça çelişkilidir. Taşköprizâde, Aydınoğlu Mehmed Bey'in hocası İzzeddin Abdüllatif b. Melek'i anlatırken âlim ve fâzıl olan bu zatın kardeşinin "sapık Hurûfî fırkasının reisi Fazlullah'ın ashabından" olduğunu söyler, ancak adını vermez (*eş-Şekâ²ik*, s. 45). Bu iki kardeşin meşreplerinin çok farklı olmasına rağmen aralarından gayet iyi olduğuna belirten Mecdî de Hurûfî olan kardeşin adından bahsetmez (*Şekâik Ter-cümesi*, s. 67).

Eserlerinde Abdüllatif b. Abdülaziz el-Ma'rûf bi'bni Melek, Abdüllatif b. Ferişte, Firişte oğlu Abdüllatif gibi farklı isim-

ler kullanan Abdüllatif'in babasının adının Abdülaziz olduğu, "Melek" veya kelimenin Farsça'sı olan "Firişte" lakabıyla tanındığı anlaşılmaktadır. İbn Battûta'nın Anadolu'da karşılaştığını söylediği Kadı İzzeddin Firişte muhtemelen bu zattır.

Hurûfliğe dair telif ve tercüme eserleriyle tanınan diğer Firişteoğlu eserlerinde Abdülmecid b. Firişte İzzeddin et-Tirevî künyesini kullanmıştır. *Lugat-ı Kânûn-ı İlâhî* adlı eserin bazı nüshalarında ise künyesi Abdülmecid b. Abdüllatif b. Firişte şeklindedir. Firişteoğlu Abdülmecid'in Hurûfliğe nasıl intisap ettiğine dair eski kaynaklarda bilgi yoktur. XIX. yüzyıl müelliflerinden Hoca İshak Efendi Hurûfîler ve Bektaşîler'e dair kaleme aldığı *Kâşifü'l-esrâr ve dâfiu'l-eş-râr* adlı eserinde Firişteoğlu Abdülmecid'in Bayezid adlı birine intisap ettiğini, bu zatın Fazlullah'ın halifelerinden Şemseddin'e mensup olduğunu ve Abdülmecid'in 864 (1459-60) yılında öldüğünü kaydeder (s. 157); ancak bu bilgiyi nereden aldığını belirtmez.

Son zamanlarda yapılan bir çalışmada, *Lugat-ı Kânûn-ı İlâhî*'nin bazı nüshalarında rastlanan Abdülmecid b. Abdüllatif b. Firişte şeklindeki isim zincirinden hareketle eski kaynakların verdiği bilgilerin aksine Abdülmecid ile Abdüllatif'in kardeş olmadıkları, Abdülmecid'in Abdüllatif'in oğlu olduğu ileri sürülmüşse de (Cemal Muhtar, s. 13) söz konusu kayıt bu iddia için yeterli bir gerekçe teşkil etmez. Aynı çalışmada Abdüllatif'in 821'den (1418) sonra, Abdülmecid'in ise 864 (1459) veya 874'te (1469) vefat ettiği, iki kardeş arasında bu kadar yaş farkı bulunamayacağından hareketle, ileri sürülen iddianın ispat edilmeye çalışılması da isabetli değildir. Zira Abdüllatif'in ölümü için 794 (1392), 801 (1398), 820 (1417), 885 (1480) gibi farklı tarihler verilmekte olup bu durumda onun Abdülmecid'den sonra vefat etmiş olması dahi mümkündür.

Eserleri. 1. *İşknâme*. Fazlullah-ı Hurûfî'nin *Câvidânnâme-i Şağîr*'inin muhtasar tercümesidir. Çeşitli nüshaları bulunan *İşknâme* (meselâ bk. Millet Ktp., Ali Emîrî, Şer'iyye, nr. 1238, 1368) 1288'de (1871) İstanbul'da basılmıştır. Bu eser, *Divân-ı Nesîmî*'den (İstanbul 1260) sonra Hurûfliğe dair Türkiye'de basılan ilk kitaptır. 2. *Âhiretnâme*. Hurûfîler'in ahiretle ilgili inançlarını anlatan eserin en eski nüshaları Millet Kütüphanesi ile (Ali Emîrî, Şer'iyye, nr. 1363, 1364) İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi